

ԼԵՉՈՒ

ՈՒՍՈՒՄՆԱԹԵՐԹ ԱՄՍՕՐԵԱՅ

Համարեր, բարին ու գեղեցիկը խնդրել
միակ վախճանն է մարդու:

Ռ. Ս. Տ.

ԽՄԲԱԳԻՐ-ՏԷՐ

Հ. ՍԵՐՈՎԱՔԻ ՏԵՐՎԻՇԵԱՆ

ՅՈՒՆԻՍ. — ԹԻՒ 6

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

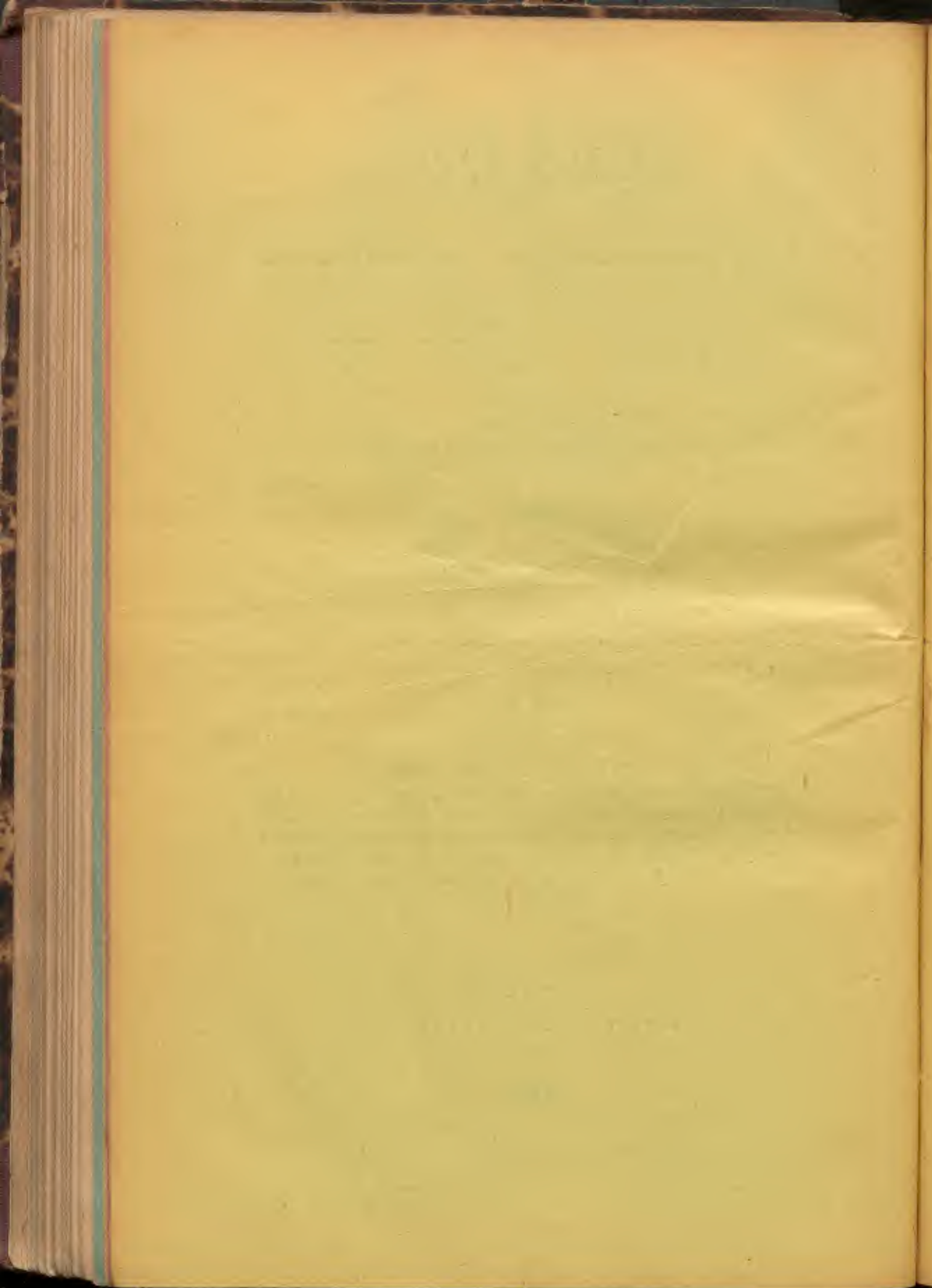
Կրօնական. Աստուած եւ Համաստեօածութիւն: — Լեզ-
ուաբնական. Հայկական Զ: — Թուրք լեզուի արմատ: — Հնա-
իտական. Հնդեւրոպական հախածամանակի երկրագործութիւն:
— Մուգաբանական. հաւակաթիւ. դաստարակ. Աստեղանակ: —
Բանաստեղծական. Այլի մօր մը վերջին ամիսներն: — Մահ եւ
Անմահութիւն:

Կ. ՊՈԼԻՍ

ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ Գ. ՊԱՂՏԱՏԼԵԱՆ

(Արամեան)

—
1887

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ՊԱՅՄԱՆՔ

Ամսօրեայ ուսումնաքերքիս արեգինն է կանխիկ կէս
Օսմանեան ոսկի: Թղթասարի ծախիւք վաքսուն արծաթի դա-
նեկան: Առանձինն կը վաճառուի հինգ դանեկանի:

Բաժանորդ գրուիլ ուզողները դիմելու են առ Ա. Պիպէո-
նեան, Պոլիս՝ Յակոբեան խան, Թիւ 14: Նաեւ Խմբագրութեան
անկ եղող գրութիւնք պէ՛տ էն ուղղուիլ մի եւ նոյն տեղն՝
Խմբագրին հասցէիւ:

ԵՐԿԱՍԻՐՈՒԹԻՒՆՔ ԽՄԲԱԳՐԻՆ

Հնդերոպական Նախալեզու	դանեկան 20
Հայականք՝ Ք. (Գերմ. լեզուաւ)	» 30
Յուսիսեայ պատասխանատուքիւնք	
Ա. եւ Բ. (Յունարեմէ քարգմանուած)	» 5

Այս գործերն ստանալ ուզողները կրնան դիմել Պիպէոնեան գրասուն
Պոլիս՝ Յակոբեան խան, Թիւ 14:

معارف عمومیہ نظارت جلیلہ سنک رخصتنامہ سیلہ طبع اولئشدر

Լ Ե Չ Ո Ւ

ՈՒՍՈՒՄՆԱԲԵՐԹ ԱՄՍՈՐԵԱՅ

ԱՍՏՈՒԱԾ ԵՒ ՀԱՄԱՍՏՈՒԱԾՈՒԹԻՒՆ

Տխեղերախօսական համաստուածութեան սկզբունքն է . Ասեկայն ինչ ե Աստուած : Մին՝ աշխարհիս էական բազմութեան մէջ կը կորսուի , բովանդակ տխեղերքն քացարձակն իսկ է : Հոս քացարձակն սահմանափակ , անշարժական դոյացութիւն մը չէ եւ անոր դէմն աշխարհս լոկ երեւոյթ մը չէ անդոյ , այլ կը շարժի ու կը փոխուի , ինք զինք կը յայտնէ եւ իրականութիւն կը ստանայ աշխարհիս անհատական էականոց վրայ եւ անոնց մէջ կը կորսուի : Այս Համաստուածութիւնն երկու ձեւ ունի՝ սնկասար կամ ցիրքակենդանութիւն (hylozoïsme) եւ կասարեալ կամ քխակալութիւն (système d'évolution) :

Նխքակենդանութիւնը կ'ըսէ թէ աշխարհիս նիւթը (յօղ) ոգեւորեալ է , որով բոլոր աշխարհս իբրեւ կենդանի կը հանդիսանայ իւր ամէն երեւութից մէջ յատուկ ձեւերով : Հոս նիւթը կամ իբրեւ համագոյ կ'ըմբռնուի աշխարհիս հոգւոյն , կամ անոր հետ նոյն եւ աշխարհս նոյն հոգւոյն արտաքին երեւոյթն : Այս վերջին բուն նիւթակենդանական ըմբռնումն ունէին անորոշակի՝ հին Պիւթագորականք , որոշակի՝ Սոքրատէսեանց շատերը , կատարելապէս՝ Ճեորտանօ Պրոտնօ : Վերջինը կը կարծէ թէ բոլոր աշխարհս կենդանի էակ մըն է : Աշխարհին հոգին ու նիւթը միեւնոյն են : Նիւթն՝ իրեն բնածին , կենսական ուժովն՝ իբրեւ յղի մայր մը աշխարհիս ամէն ձեւերը կը ծնանի : Ոգեւորեալ նիւթն է ազրիւր ամենայն կենաց եւ ամէն երեւութից որ կը փոխուի :

Բխականությունը՝ կը համարի թէ՛ տիեզերաց բացարձակ սկիզբը տակաւ զարգանալով ինքնին՝ անհատական էակները կը բխէ կամ իրմէ՛ յառաջ կը բերէ՝ աստիճանաւոր միշտ կատարեւազործուելով։ Այս դրութիւնն ունէր ի հնումն Հելլադիս, որ ամէն իրաց մի սկիզբն իբրեւ հրեղէն առաջին գորութիւն կը նկատէր մշտնջենաւոր լինելութեան շրջանին մէջ՝ չիջանելով եւ վերադառնալով։ Սակայն նա ոչ անընդհատ յառաջգիմութեամբ կ'ըմբռնէր բխումը, այլ ընդհատութեամբ՝ այսինքն՝ փոփոխակի մերթ յառաջախաղաց եւ մերթ յետախաղաց։ Նորագոյն ժամանակներս այսպէս կը կարծէին Շելլինկ եւ Հեկել, իսկ ասոնց առաջնորդած էր Ֆիխթէ, որուն դրութիւնն Սիինոզականութեան գաղաթնակէտն է։ Երբ Սիինոզա անսահման գոյացութեան դէմ՝ Եսն լոկ երեւոյթ կը գնէր, աեսականն (idéaliste) Ֆիխթէ պնդեց թէ միայն Եսն է իրական եւ այլն ամենայն ոչինչ կամ լոկ ցնորք։ Իսկ Շելլինկ նախ Ֆիխթէին ենթակոյսական Եսին հետ առարկական բնութիւնն ալ ընդունելէն ետեւ, հաստատեց թէ ենթակոյս եւ առարկայ, աեսական եւ իրական բոլորովին նոյն են իրարու, որ իրարմէ՛ զատուելով մէկ մէկէ կը տարբերին եւ իրականութիւն կը ոտանան աշխարհիս մէջ։ Վերջապէս Հեկել սոյն բխական բովանդակածն (système) կատարման ծագն հասցուց։ Սա կը կարծէ թէ Բացարձակն հետզհետէ կը կազմուի՝ անդադար կատարեւազործուելով, ոչինչ պարունակող էակէն սկսելով մինչեւ բացարձակ ամենակատոր հոգին։ Տիեզերք շարունակեալ աշխարհազործութիւնն է Աստուծոյ։ Առանձինն էակք որ կը կազմուին՝ տակաւ կ'աղականին յօրինելու համար բացարձակն, որ եղծիչ գորութեամբ միշտ աւելի կատարեալն ստեղծելու կ'աշխատի։

(Շարունակելի)

ՀԱՅԱԿԱՆՔ

Ձ

Բառական երկար ճառեցինք զ նախդրին վրայ, կը մնայ քննել մնացած բառերն ալ, որոնց մէջ դարձեալ նախա-լեզուեան ցիւ սերսնդ է նա:

Դեհնք նախ զի չաղիապն, որ իրրեւ հարցական մակրայ ալ՝ զի կը դործածուի: Ձենք կարծեր որ այս երկուքն ի-րարմէ տարրեր ծագում ունենան, քանի որ ճիշդ նոյն հա-մեմատութիւնը կայ ո՞ր յարաբերականին եւ հարցականին մէջ ալ: Դարձեալ այնչափ հաւանական չէ համարիլ թէ զ նախդիր է՝ վրայ եկած ի դերանունական արմատին՝ որ կրնայ երբեմն նաեւ հայ լեզուիս մէջ դոյութիւն ունեցած ըլլալ եւ որուն յաւելական այլեւայլ ձեւերն են իմն, ինչ, ի.ք (սեռ. իրի), վերջինը միայն դաւառալեզուայ մէջ պա-հուած: Արդ այս զի բառին՝ որովհետեւ զուտ հայական ծնունդ մը չենք համարիր, կը համեմատենք հնդկի նի, եւ զանդիկ զի նոյնանշան չաղիապներուն հետ, որոնք ստիպյն միայն իրրեւ չաղիապ կը դործածուին եւ խօսքին սկիզբ չեն դար, այլ դոնէ բառ մը վերջ կը դրուին, ինչպէս լատինե-րէն enim կամ յունարէն γάρ. բայց այսպիսի յետագաս կիր-առութիւն մը զի բառին՝ մեր լեզուէն ալ օտար չ'երեւար. նման երեւոյթ՝ կը ցուցնեն վտանգի, քանգի, իրրեւգի, մինչգի եւայլն: Որչափ մենք գիտենք վերադոյն յիշուած քոյրերէն զատ՝ չկայ լեզու որ մեր խնդրական բառն աւանդած ըլլայ, ստիպյն հայ-հնդկի-բաղարիական վկայութիւնը բաւական է երաշխաւորելու անոր նախալեզուեան դոյութիւնն, որ ժա-մանակ ստուգիւ նա ցիւ ձեւն ունէր:

Հնդ. րին, յուն. λεγω, լատ. lingo, հսլ. լեմոն, Գոթ. hi-laigon որ լղեղ կը նշանակեն՝ կ'ենթադրեն նախալեզուին մէջ righ արմատ մը, որուն կը պատասխանէ մեր լիզում կամ լեզում (=լեզում), ուր կը պատկանի նաեւ առլեզ (*) (=

(*) Համեմատէ եզնիկ. Յաւաքին ժամանակն « արալէզք » լիզէին զվիրաւորս եւ ողջացուցանէին: Էջ 100. Եզնիկ Թէեւ Թէ ԱՌԼԵՁ եւ Թէ

առիկոյ) անուն մտացածին կենդանին: Քոյր լեզուաց արմատական ճայնաւորին երկարութիւնն յայտնապէս կը վիւսյէ թէ մեր լեզ կամ լիզ արմատներուն ճայնաւորներն ալ եւ կամ ի երկար են, որ նաեւ յայտնի է մեր կորուսման օրինաց հետեւութենէն: Վասն զի եթէ սուղ ըլլար ի՞ կորսուելով զկեմ պէտք էր հնչել, ինչպէս որ յետոյ արդի լեզուիս մէջ եղած է՝ տակաւ սղելով եւ ապա խալաւ կորսուելով: Արմատական ի (բայերու քանի մը ժամանակներուն մէջ) երկարելով այ ու ժամեւը կ'առնու, եւ սա տակաւ ամբողջութեամբ կրնայ եւ ըլլալ եւ աւելի սղելով՝ ի, ինչպէս լիզեմ կամ լիզում բայերը կը ցուցնեն: Բայց ոչ միայն ի այլ նաեւ եւ միեւնոյն իի հայածեւ սղումն է, ուստի եւ երբ ի եւ ե ի բարու կը հանդիպին, այս վերջինը միշտ երկար է եւ զայն միշտ սուղ համարիլ, ինչպէս ոմանք կը կարծեն, ուղիղ չէ: Այս նկատմամբ համեմատենք Լ, Ե, Ձ Ո Ւ, Է, Զ 101, դեւ, հրեշտակ եւ այլն:

Նաեւ խօսողութեան գլխաւոր դործարանն Լ, Ե, Ձ Ո Ւ (== Լզու) կրնայ մեր արմատին պատկանիլ: Սակայն սոյն անդամին յայտարար բառն որ ընդհանուր է գրեթէ ամէն քոյրերուն՝ Յոյնէն զառ որ γλωσσα կ'ըսէ, Հնդեւրոպացոց բերնին մէջ սաստիկ չարչարուելով՝ բնատուր կերպարանքն այլլաւ է մեծապէս՝ նախածայն տառն գոյնզգոյն երեւոյթ առնելով: Համեմատենք հնդ. ջիննիւ, զնդ. հիզիւ, հլա. lingua (յետոյ lingua, lingere լիզել), գոթ. tunggo, հաւք. tunga, նրդ. zunge, նալ. լն, հսլ. յեկոռիլ, եւ լիթ. լե-ժուվիւ, որոնք նախալուեան daghvâ կամ danghvâ ձեւէն կը բխեն համարէն: Արդ թէ եւ ժպրհութիւն կը համարինք տոնց ժողովէն հոյ լեզուն հանել, սակայն միանգամայն դիտել կը պարտաւորինք՝ թէ ուրիշ դիպուած մը չենք կրնար ապահովութեամբ յառաջ բերել, ուր նախամայր d ճայնը ԱՐՄԱԼԷՁ կը գրէ, սակայն այս վերջին գրութենէն ոչ որ կրնայ համարձակութիւն առնուլ կարծելու թէ ԱՐՄԱԼԷՁ զԱւա Գեղեցիկ լիզող կը նշանակէ. զայս առասպելն անշուշտ կը յիշատակէր՝ եթէ բառն այսպիսի նշանակութենէ մը ծնած ըլլար: Մեր համոզման համեմատ. ԱՐՄ. նոյն է ԱՌ. ծանօթ նախորդին հետ, ինչպէս ԱՌ-ած, ԱՌ-ակ, ԱՌ-աշ, ԱՌ-աս եւ այլն: Ուստի ըստ մեզ ԱՌ-Լ, Ե, Ձ կը նշանակէ « բովը կենալով լիզող »:

մեր մէջ չի նուազած ըլլայ. ուստի եւ՝ եթէ մեր լեզուն ալ միւս քերց ընկերութենէն չկարենանք զատել՝ ստիպուած ենք հոս անսովոր տառադարձութիւն մ'ընդունիլ, որով լեզուն եղած է, թէեւ ըստ օրինի ըլլալու էր սեզուն: Իսկ այս տարօրինակ տառադարձութեան առիթ տրուած է թերեւս, ինչպէս մեր նոյնպէս քանի մը քոյր լեզուաց մէջ, լեզուն բային գոյութիւնն որ հնչմամբ մօտ եւ նշանակութեամբ շատ յարմար գտնուելով՝ նախնական ձ ձայնը չի դարձուցած եւ այնպիսի կերպարանք տուած է լեզու բառին, զոր լեզուն բայէն զատել անկարելի էր՝ եթէ քոյրերն իրենց լեզուն նշանակող բառին վրայ այն զանազան իրարու աննման ձայներն երեւան չհանէին: Ապա ուրեմն քերց դրեթէ միաբան վկայութիւնը կը ստիպէ զմեզ, գոնէ մեծ հաւանականութեամբ ըսելու, թէ լեզուն՝ լեզուն կամ լեզուն բային հետ յարաբերութիւն բնաւ չունի եւ լոկ պատահարք չնորհած են երկուքին թէ ձայնական նոյնութիւն եւ թէ նշանակութեան յարմարութիւն:

Դեկ, դիգեւ, դիգանաւ, դիգանիւ, Նախալեզուեան digh արմատ մը կը գուշակեն սոյն բառերն. թէպէտեւ հնդկերէն դիկ՝ նախաձայն դ ցուցընելուն պատճառաւ, կրնար նախաձեւ արմատը digh դրուիլ, եթէ եւրոպական քորք իրենց լծորդներովն առաջին ձեւին առաւել հաւանականութիւն չտային, ինչպէս ըստ. fingere, եւ դոթ. deigen ղեկ, ձեւել, որոնք նոյն արմատին աւելի սկզբնական նշանակութիւնը կ'ընծայեցնեն: Խնդրական արմատս հին բաղրաթիւսական լեզուին մէջ դիկ կը հնչէ, որմէ կ'ածանցի դիգեւ = հայերէն դիկ եւ պարսկ.-դիգեւ = հայ. պարսեկ որ բուն «վայր շուրջ գիւղեալ, վահեալ» կը նշանակէ: Մեր պարսեկն թէեւ բնակ հայ բառ չէ, սակայն շատ հին փոխառութիւն է եւ ասոր նշանն է s, որ յաճախ ծամուելով հնագոյն դէն խոտացած է տակաւ հայ աստամանց տակ: Այս մեր արմատն է նաեւ նոյն դիգեւ: Նախնեաց դիգեւը քուրս, դիկ մըն էր լոկ: Տես Հնդ. Նախալ. էջ 87: Նաեւ յուն. ποίχος (պարիսպ, պատ) հոս կը պատկանի:

(Ծարունակելի)

ՔՈՒՐԲ ԼԵՋՈՒԻ ԱՐՄԱՏԲ

ՍՍՐ արմատը պահել, ծաղկել նշանակութեամբ յայտնադէտ բովանդակուած է հետագայ բառերուն մէջ. սարմաք (փաթթել). սարղը (ծրար, պտտաւ). սարքք (փաթթոց). սարլնմաք, սարլմաք (փաթթուիլ). սարմաքք (բաղեղ) եւ վերջապէս սարմ-սաք (սխտոր), որ իւր կապոյցի նման ձեռեմ առած է անուէն, ուստի եւ կը նշանակէ ծրարանել:

Բայց ի՞նչ է պահել, եթէ ոչ շեղել, ծռել: Որովհետեւ այս է նախնական իմաստն, իրաւունք ունինք նաեւ հոս վերջապառ ընդ մահմանաւ համարիլ եւ նոյն իմաստիւ պարզագոյն ՍՍ արմատ մը դնել, որ միանգամայն լի եւ ղ ածանցատառիւք աճած այլ ձեւեր ալ ունի եւ են ՍՍ.ի եւ ՍՍ.վ եւ ասոնցմէ աւիւրաք (խտտորիլ, ծռիլ) եւ սալմաք (խտտորեցնել, հեռացնել, անցընել, écartier):

ՎՍՐ արմատն, որմէ վարմաք (երթալ, հասնիլ), կարծես կը խորշի իւր պարզագոյն նախնական ձեւն յայտնելու: Սակայն ծածկութեան քողը կը մերկայցնենք եթէ խորհինք վար բառն որ գոյաբիւն, զոյ կը նշանակէ, որուն սակայն ծայրի ընդմէջն իմանալու համար թէ արմատական չէ՝ խորին գիտութիւն չի պահանջուիր թուրք լեզուին: Վար բուն կը նշանակէ, զոյոյ, ուստի եւ վերջապառ ընդմէջն իմանալու իմաստն: Սակայն, ինչպէս աքար, չալար, օյնար եւ այլն: Ուրեմն տառական կազմութեամբն կարող է վար (զոյոյ ուստի եւ զոյ) իւր նոյնաձայն վարմաք (երթալ) լծորդին ածանցականութիւնն հաւանական ընել, եթէ կարենանք միանգամայն ստուգել թէ լինել ու երբայ նշանակութիւններն իրարու հետ կրնան միանալ կամ իրարմէ ածանցուիլ: Արդ այս երկու իմաստներուն նմանութեան բաւական հզօր ապացոյց մըն են այլ լեզուաց բոլորովին նոյն գործածութիւններն: Օրինակի համար նոր գերմ. գաղ. լինել նշանակող էական բայերն երբայ իմաստիւ ալ կը գործածուին: Այսպէս նոր գերմաներէն ich war, ich bin gewesen (Wesen էակ), կամ գաղղիերէն j'ai été (être էակ) թէեւ բուն հի,

եղած եւ կը նշանակեն, բայց նաեւ զնացի, զնացած եւ իմաստն ունին, ինչպէս քաջ գիտեն նոյն երկու լեզուաց հմուտք: Նա թէ եւ հայերէն՝ եւ եւ շինիւն ունին նաեւ երբայ նշանակութիւնն: Սոյն երկու իմաստից տանջութիւնը գիւրտու կ'իմաստասիրենք եթէ լաւ միտ դնենք այն սերտ յարաբերութեան որ կայ շինել անդ եւ երբայ անոր ըմբռնումներուն մէջ: Արդ այսչափ գիտողութիւններէն ետեւ կրնանք եթէ ոչ ստուգութեամբ գտնէ մեծ հաւանականութեամբ հաստատել թէ վաւմաք բուն շինել կը նշանակէ եւ սերտիւ կտալուած է վար (գոյսլ, գոյ) անց: Ընդունելութեան հետ, զոր եթէ ՚ր առւէն մերկայենք, կ'ունենանք ամենատարբեր Վ.Ա. արմատն նախ շինել եւ ապա ստակաւ երբայ նշանակութեամբ:

ՀԱՆԵՐՈՒՄԱԿԱՆ ՆԱԽԱԺԱՄԱՆԱԿԻ ԵՐԿՐԱԳՈՐԾՈՒԹԻՒՆԸ

Թ

Հնդկերոտական նախամեր ժամանակին ընդհանուր արածուած բոյսերէն մին՝ զոր շատ դասերը հաւատարմութեամբ պահած են ցարդ՝ yava, զոր ճշդիւ նոյն ձեւով անվթար ունի հին Հնդկաց եւ Բաիտրիացոց բարբառն, որուն յոյն ձեւն է՝ յատուկ տառափոխութեամբ՝ ζέα եւ նոր սրարուկերէն յ, իսկ հայերէն ձաւար, ՚ր ձայնի յաւելուածով (որ վ կամ ու կէս-ձայնաւորի քով յաճախ է) եւ յունածայն սկզբնատառով: Կերեւի թէ yava ցորեան կը նշանակէր, թէ եւ տակաւին ոչ վեգայից եւ ոչ Հոմերի մէջ (այս վերջինը զայն լսի իրեւ ձիաբուծական բոյս կը նկատէ = ὄλυσσ) նոյն բառին իմաստը ճշգրտած չէ, նմանապէս հայերէն ձաւար անորոշ է նշանակութեամբ եւ յետին դարուց մէջ երեւան եկած է՝ թէ եւ հնութիւնը կասկածելի չէ:

Հնդկերոտածին ghardha ձեւէ մը ծագում առած է յն. xprθh (==xprθh), լատ. hordeum, հրդ. gersta, պահլուերէն 𐭪𐭣𐭥𐭥 եւ հայ. գարի: Հոյ բառը ՚րի քով տառամիտանի մը

կորուստ կը ցուցընէ, որ այնչափ զարմանք չի սլատճաւեր՝
թէեւ նման օրինակ մը չենք յիշեր:

Հնդ. *սամիսն*, յն. *σεμίδαλις*, լատ. *similago* նաշին,
որոնց պէմն ոչինչ լծորդ գիտենք հայ լեզուէս:

Լատ. *granum*, հբգ. *korn*, հսլ. *գրըն*, աֆղաներէն *گرن*,
որոնց համեմատ կուգայ հայ. կորեակ:

Յուն. *ἄρουρα*, հնդ. *արվարւն*, լատ. *arvum*, որոնք *ars*
կը նշանակեն եւ խնամի են սոյն հայ բառին եւ աւելի մեր-
ձաւորութիւն կը ցուցընեն որային, որոնց երկուքն ալ կը
միանան *արտրայի* վրայ:

Յուն. *τέλσον* (*) (= *χέλσον*), հնդ. *կարչն*, *զնդ. կարչս*,
կը նշանակեն *սկաւս*: Թէ արդեօք այս վերջինն առջիններուն
կրնայ համեմատուիլ թէ ոչ չենք կրնար ապահով կարծիք
մը յայտնել. այսչափ միայն կը յաւելունք որ մեր Հայա-
կանի Բ. գերմաներէն գործոյն մէջ, էջ 27 ջանացած ենք
նոյն համեմատութեան հաւանականութիւնը ցուցընել:

Յուն. *εἴλαρα* (*αἴλαξ* *սկօս*), հնդ. *վրիա* որ *արօր* կը
նշանակեն, թէեւ հայերէն լծորդ բառ չունին, սակայն ի-
րենց *vark* (*հերահալ*) արմատին հետ բաւական հաւանակա-
նութեամբ բաղդատած ենք մեր հերի, հերիել բառերն, Հնդ.
Նախալ. էջ 107:

Յուն. *λαῖον*, հնդ. *լալի* (*մանգալ*), որոնց դիմաց լծորդ
հայ բառ չենք գիտեր:

Ասոնց եւ այսպիսեաց՝ որ Ասիոյ եւ Եւրոպիոյ Հնդեւրո-
պացոց հասարակ են ընդհանրապէս՝ կը կցենք հիւսիսային
եւ հարաւային Եւրոպոյի հնդեւրոպալեզու ազգաց հասա-
րակաց բառերն, որոնք աւելի հարուստ են եւ նախնի հո-
ղադործական արհեստին գրեթէ ամէն կարեւոր բառերը կը
բովանդակեն:

Ա.Գ.Ա.Ա.Կ. յուն. *ἄγρος*, լատ. *ager*, գոթ. *akrs* եւ հայ.
ագարակ, որուն սակայն նոյնութիւնն որչափ ստոյգ, նոյն-
չափ անստոյգ է հայութիւնն:

Հերիւել. յուն. *ἀρόω*, լատ. *arare*, հսլ. *arars*, իսկ նոյն

(*) Յոյն լեզուի Խ ժայնը քերց կ'ին հետ շատ հեղ կը համեմատի ինչ-
պէս *τέσσαρες*, լատ. *quatuor* չորք, յն. *πέντε*, լատ. *quinque* հինգ, եւն:

բայական ձեւերուն ազդական է ստուգիւ հայերէն արտեւելը նշանակէ հերկեալ:

ԱՐՈՐ. յու. ἄροτρον, լատ. aratrum, հսլ. որաշո, եւ հայ. արաւար, որուն սակայն հայածին սերունդն օտարածին հայազէտք տարակուսական կը համարին:

ԽՈՓ. յուհ. ὀζύνη, լատ. occa, հբգ. egjan, որոնց գլխաց հայական մատենագրութիւնը լծորդ բառ չի հաներ:

ՍԵՐՄԱՆԵԼ. լատ. sero, գոթ. saian, եւ ՍԵՐՄՆ. լատ. semen, հբգ. samo, որոնց հետ սակայն հայերէն սերմանեղ, սերմն չեն կրնար բնաւ համեմատութեան գալ, թէեւ հընչմամբ ու նշանակութեամբ բոլորովին նոյն են. գիտեն հմուտք որ տառական եւ այլ քերականական հանգամանք նոյն համեմատութիւնը կ'արդեւուն: Մեր Հայակաճի Բ գործոյն մէջ, էջ 98—99, նոյն հայ բառերը քոյր լեզուաց այլ բառերուն հետ բաղդատուած են բաւական հաւանականութեամբ:

ՀՆՁԵԼ. Յուն. ἄμα, հբգ. majan, որոնց լծորդ հայ բառ չենք գիտեր:

ՄԱՆԳԱՂ. յուն. ἄροτρον, հսլ. արաշո, որոնց արմատական լծորդք թէեւ հայ լեզուէս կան, բայց նոյն արմատէն երկրագործական գործի չենք գիտեր հայերէն: Տես Հայակաճի Բ, էջ 98:

ԱՂԱԼ. յուն. μύλη (աղացք), լատ. molere, գոթ. malan լիթ. մալսի, որոնց հայերէն լծորդ չենք գտներ:

(Շարունակելի)

Ն Ա Ի Ա Կ Ա Տ Ի Ք

Հայածին սերունդ մըն է թէեւ հայութեան հնագոյն դարերու: Սոյն բառն ոսկեգարու թարգմանութեանց մէջ յունական ἐγκαίνια (χαῖνος նոր) բառին գլխաց գրուած է եւ կը նշանակէ այն տօնն որ կը խմբուէր հոյակապ շինուածքի (քաղաք, տաճար) մը նորոգ կառարման առթիւ, եւ յետոյ մեր մէջ յատկացուած է վայելչապէս նաեւ մեծամեծ տօնից

նախընթաց օրը նշանակելու, երբ շարաթապահոց խոտու-
թիւնն ալ կը մեղմանար կաթնեղինաց թոյլտուութեամբ:

Որպէս զի նաւախաթիֆ հին բարդին մէջ նոր եւ կրասարումն
երկու կազմիչ մասերը գտնենք, նախ զխտելու ենք որ բա-
ռերն հնադոյն բարդութեանց մէջ իրենց նախնական ձեւերն
անվթար կը պահեն, զոր կրնան այլայլել առանձինն դուր-
ծածուելու առեն: Ահա ոոյն երեւոյթը կը տեսնենք նաեւ
նոր բառին վրայ, որ իւր սկզբնական նաւա ձեւն առանց
այլայլութեան պահած է չէ թէ միայն նաւախաթիք այլ նաեւ
նաւասարդ (նոր տարի) հին բարդին մէջ:

Թէ նաւա աւելի հին է քան թէ նոր՝ կը վկայեն ամէն
քոյր լեզուներն: Ճշգիւ այսպէս ունին Հնդկին ու Զանդին,
նոր Պարսկին յ, յն. νέος, լատ. novus, նրդ. neu եւ այլն: Ինչ-
պէս տեսանք՝ ասոնցմէ եւ ոչ մին ունի ՚, որ մեր մէջ, եթէ
յատուկ յաւելուած մը չէ, փոփոխութիւն է հնադոյն յ ձայ-
նի. եւ այն՝ մեծ հաւանականութիւն կը ստանայ մանր, մա-
նու. ծանր, ծանու. մեղր, մեղու. ծաղր, ծաղու եւ այլն
բառերու ծայրն երեւցող եւ մէկզմէկ փոխանակող ՚ եւ ու
(= յ) տարերաց փոփոխ յարաբերութենէն:

Բաղադրութեան երկրորդ մասն կրտսիք՝ պարզադոյն ար-
մատն է կրասար, կրտսրել բառերուն, ուստի եւ ասոնցմէ
տարբեր իմաստ ունենալն հաւանական չէ: Մեր մէջ կան
պարզական արմատք՝ որոնք աւ մասնկով աճած են, ինչպէս
մեծաւել (մեծ), զարդարել (զարդ), յարդարել (յարդ) եւ
այլն: Ինչպէս նաւախաթեաց յսք. սեռականէն յայտնի է, ու-
նէինք երբեմն կրտսա ձեւով բառ մը, որ կը նշանակէր կր-
սարումն: Ուրեմն կրնանք իրաւամբ հաստատել թէ նաւա-
խաթիֆ ստուգիւ նորոգ-կրասարումն իմաստն ունի եւ այն բար-
դերէն է, որոնք հայական լեզուիս խորագոյն դարերէն հա-
տակաւոր մնացած են մեզ:

Դ Ա Ս Տ Ի Ա Ր Ա Կ

Պահլավիկ բառ մըն է բարդ, կաղմնած երկու շատ ծա-
նօթ պարսիկ բառերէ՝ داست (ձեռն, հայերէն դաստակ = նոյն
دست) եւ ځ (բարեկամ, ընկեր)։ Ամբողջ ձեւովն դասխարակ
համեմատ կուգայ նոյն داست Բառի մը, որ չենք գիտեր թէ
կայ, բայց دستیار (ընկեր, օժանդակ) ստուգիլ կը գտնուի։
Ուրեմն դասխարակ կը նշանակէր բուն ձեռնոտ, օգնական,
ուստի եւ յետոյ շատ պատշաճութեամբ παιδαγωγός, այն է
ւնակածու, ւնակալարմ։

Ա Տ Ր Է Ա Ն Ա Կ

Բառին հնութիւնն այնչափ խոր է, որչափ դործածու-
թիւնը նոր։ Յայտնի է գրադիտաց՝ որ այդ բառն արդի լե-
զուի ստացուածքն է։ սակայն բառին յօրինուածն յայտնա-
պէս կը վիայէ թէ նոյն իսկ ոսկեղէն դարու ժամանակներն
տալահով գոյութիւն ունէր, վասնզի գոնէ նոյն ժամանակին
պահլավիկ փոխառութեանց ճիշդ ձեւն ունի։ Սոյն միջին
պարսիկ բարդին մասերն են ասր (հուր), ան (հարկանել),
եւ ակ որ ծանօթ սովորական մասնիկ մըն է թէ հնագոյն
պարսիկ եւ թէ հայ լեզուի։ Ուստի ասրանակ ոչ այլ ինչ է
եթէ ոչ «գործի որ հուր հարկանէ», այսինքն նրանակ
(չաբմաբ)։ Առաջին բարդիչ մասն ասր, թէ մեր մէջ միայն
բարդութեամբ պահուած է՝ հաւաստիք մըն է։ Մասենա-
գրութենէն գիտենք հետեւեալներն, որ են ասրաչէկ, աս-
րագոյն, ասրուշան (*) եւ Ասրադատական, որ վերջինն ա-
նունն տուած է անշուշտ անդ կառուցուած աւորուշաներու
յոճախութենէն։ Հին բակարիական լեզուն նոյն բառն ասար

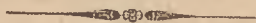
(*) Այդ բաւը կը նշանակէ «կրակ վառելու տեղ, կրակատուն, վառա-
րան» ԱՆԵ (վառել) արմատն որ սանսրիս եւ հին բակարիական լեզուաց
նոստակ է։

ձեռով ունի, զոր հին պարսիկ սեպագրութիւնք ասորի յադիյա (հրազոհք) ամսոյն անուամբ պահած են. իսկ նոր պարսկերէնը կ'ըսէ آتش, որ զանդիկ լեզուի ուղղական ասար-ս ձեռն է՝ որ շ շտղին առջեւ ինկած:

Բարդութեան երկրորդ մասը ճան իւր պահլաւիկ ձայնիւն ճիւղ այն յարաբերութիւնն ունի նոր պարսկերէն ځڏ (հարկանել) ځڏ (հար) բային ځ սկզբնատառին դիմաց, ինչպէս հետագայ բառերն՝ մուճակ = նալ. ڄڄ, ռոճիկ = նալ. ڄڄڄ, տաճիկ = նալ. ڄڄڄ, դահիճ = նալ. ڄڄڄ, վաճառ = նալ. ڄڄڄ, արճիճ = նալ. ڄڄڄ եւ այլն:

Արդ մեր ասրճանակն նոր պարսկերէն آڄڄڄ (հրահանք) բառին ճչիւ համեմատ կուգայ, թէեւ հնադոյն պարսիկ գաւառականէ մը մեր մէջ մտած է, ինչպէս որ յայտնի է հայ եւ նոր պարսիկ ձեւերուն տարբերութենէն: Նոր Պարսիկը կ'ըսէ մեզի պէս ځڄڄ հոռւ հատկանէ:

Ուրեմն ասրճանակ նաեւ նախապէս հրագիւն մըն էր, բայց Հայք առաջին անգամ երբ զայն սկսան գործածել՝ ծառնօթ pistolet բառն անշուշտ չէին նշանակեր, ինչպէս մենք հիմակ երբեմն կը գործածենք նոյն նշանակութեամբ:

ԱՅՐԻ ՍՈՐ ՄԸՊԵՐՁԻՆ ԱՍԻՍՆԵՐՆ ԶՈՐ ԿԸ ՊԱՏՄԷ ՈՐԲ ՄԵԱՅԱԾ՝ ԱՂՋԻԿՆ

(Շարունակութիւն)

Աս երբ ըսաւ, սաստիկ յուզեցաւ, կարծես միտքն յանկարծ մոխեց կամ ինք ալ զգաց թէ սիրտի չկարենայ ընդ երկար հետիկս մնալ: Դառնագոյն ցաւոյ մէջ ընկղմած կ'երեւէր, կեցաւ քանի մը վայրկեան լռիկ եւ յետոյ ողբալից հրաժեշտ մը սկսաւ, զոր ... վերջին ջնջումն կնքեց: Լսեցէք որք քոյրերս:

Ներէ զաւակս, թող աչքս ողբան

Մի դու լացքիս լինիր խափան,

Ես ինչ եմ կրեր դու չես գիտեր,

Գաղտնիքս միայն ճանաչէ Տէր:

Իմ բոլոր կեանք սգով անցաւ ,
 Ձեզաւ պահաւ օրերէս ցաւ :
 Վիշտաւ ամոքել մի ջանար զուր ,
 Սիրտս է մտեր աղետից սուր :
 Որդն անձկութեանց կուրծս է կրծեր ,
 Տես ինչպէս եմ արդէն հիւժեր :
 Այլ եւս ապրիլ չունիմ ես յոյս ,
 Պիտի մարի չիութով իմ լոյս :
 Բայց մեկնիմ գոհ այս աշխարհէ
 Ձոր սիրտս արդէն արհամարհէ :
 Երթամ սիրով ողբոց հովտէս
 Որ ա՛յ միայն կորզեց սրտէս :
 Կայ բան մը լսի՝ զատուիլս քենէ՝
 Որ հրաժեշտն ինձ չառ դառն ընէ :
 Սրտիս հատոր , աղնիւ գաւակ ,
 Քեզի հետ եմ կապուած անքակ :
 Մարմնովս որչափ տակաւ հալիմ
 Քեզի հոգւովս այնչափ յարիմ :
 Հրաժեշտ երբ աամ բոլոր երկրի
 Պիտի հոգիս գիտեմ բերկրի ,
 Բայց զատուելիքս այսպէս քեզմէ
 Թոյն դառն այժմէն սրտիս կազմէ :
 Իմ արտասուաց սփս է աղբիւր ,
 Որ ըսէ դառն եւ տայ ցաւ բիւր :
 Այլ դու մի լար , լացիր հերիք ,
 Խեղճ մօրդ եթէ բաղձաս բարիք :
 — Երթամ հանգիստն երանութեան
 Որ վայելեմ ես յաւիտեան . . . :
 Տեսնելով զիս միշտ լալագին
 Լայր հետս աղնիւ դատերդ ոգին :
 Բայց պիտի զիս ասկէց ետեւ ,
 Տեսնես դիմօք լուրջ յարատեւ ,
 Դուն ալ ուրեմն ուրախ եղիր :
 Երթամ երկինք , թողլով երկիր ,
 Անվիշտ կեանքէն տոնում հրաւէր :

Ո՛հ, տառապանքս ալ չե՞ն բաւեր՝
 Որ յամեմ հոս ուր դառնով իշտ
 Բաժինս էր կեանք տենենալ միշտ :
 Աշխարհս վշտաց չի տար վախճան ,
 Մահն է ցաւոց դեղն ու օճան :
 Թող տուր մեռնիմ, լաւ է երթամ
 Թշուառ կենացս որ վերջ մը տամ :
 Տեսնել երթամ պիտի հոգւով
 Սիրելիներս եւ առնուլ քովս
 Երկու զաւակս , որ շատ ատեն
 Կանչէին զիս երկինքն արդէն :
 Դուն ալ զիտես՝ կան հոգ երկու
 Պայծառ աստղունք որ մէկ մէկու
 Գեղով նման մէյ մէկ հասիկ՝
 Գոյրդ է Աստղիկ , եղբայրդ Հրանտիկ ,
 Բայց մի կարծեր թէ զքեզ մոռնամ ,
 Ձեմ թողուր զքեզ ես անխնամ :
 Մայրդ բլլայէն պիտի դադրիմ
 Ձի այսպէս արդ իջնեմ շիրիմ :
 Եմ միշտ ես մայրդ , զաւակս դուն ալ
 Մինչեւ այն օրն որ միանալ
 Դարձեալ մեզի շնորհեն երկինք՝
 Ուր ամէնքս հուսի պիտի փոզվինք ,
 Ձճեզ իմ շուրջս առած միշտ կեալ
 Որպէս մայր մի սրբւոյժ բերկրեալ :
 Հոս վայրիկ մը լուս կեցաւ փոքր ինչ ոյժ առաւ եւ յե-
 տոյ շատ նուաղ ճայնիւ հետագայ տողերն աւելցուց :
 Մնաս բարով ուրեմն զաւակս ,
 Բայց լսէ նախ սա մէկ կտակս :
 Նայէ աղջիկս , այս է հրամանս
 Որ երբ իջնեմ ես գերեզմանս
 Չհաղնիս սեւ , վրաս չլաս ,
 Մարդու երբեք վատահ չբլլաս :
 Անտա խղճիդ , կրօնիդ յարգ տուր ,
 Սիրտդ մեղքէ պահէ մաքուր :

Յորչափ հետիկդ տարէի ես,
 Ձերժ փտանդէ՛ պահեցի դքեզ.
 Բայց մայրիկդ արդ մեկնի քենէ,
 Ձքեզ երկնից Մօր դրկացն յանձնէ.
 Նա պահէ դքեզ ասկէց ետեւ
 Իւր մայրենի թեւոց ներքեւ:

Այդ վերջին տողերն հնչելու ատեն՝ շատ նուաղեցաւ ձայնն
 եւ հազիւ լսելի եղաւ սոյն դառն հրաժեշտին ամենադառն
 վերջաբանն.

Եկ օրհնեմ, տամ համբոյրս վերջին,
 Ալ աւանդեմ հոգիս Հասաչին...:

Մօտեցայ դողդողադէին արտասուելից որ վերջին անգամ
 մըն ալ մայրենի համբոյրն առնում, ծունր դրի, գլխուս վրայ
 հանդչեցուցի ձեռքն, խիկ ես մարեցայ մօրս գիրկն ինկայ...:

Շարունակելի

ՄԱՆ ԵՒ ԱՆՄԱՆՈՒԹԻՒՆ

ԿԱՄ

ԱՅՐԻ ՄԱՅՐՆ ՈՒ ՄԻԱՄՕՐ ՈՐԴԵԱԿՆ

Ես այրի մայրս, որ միամօր որդեակս յուսալից զրկեր
 էի օտար երկիր՝ ուսումս եւ կրթութիւնս ստանալու, յան-
 կարծ լուր ասի օր մըն ալ որ հրաժարեր է՝ զաւակս աշ-
 խարհէ՛ փողացաւ ախտին չղիմանալով բռնութեան: Ոչ ես
 յայտնեմ կարող եմ, ոչ ալ դուք կրնաք ըմբռնել զգացած
 սաստիկ ցուս նոյն վայրկեանին: Այն դոյժն որ տարւոյս
 ստանալիւրտ ամիսն հասցուց ինձի, իմին ալ սիրաս կարծես
 մեռցուց ցրտահար: Մանուկն որ բոլոր յոյսս էր՝ պիտի թո-
 ղուր անչուշտ կենաց մէջ զիս յուսահատ, եթէ մխիթարու-
 թեանէ ըլլայի թախուր, եթէ չսպասէի որդեկիս կրկին աւե-
 սութեան ու միաւորութեան, եթէ չհաւատայի... անմա-
 հութեան: Այո, անմահութիւնն եղաւ միակ սիրտանքս, ո-

րով պիտի տարլիմ միշտ յուսալից մինչեւ սա կենցաղէս վըշտալից ես ալ մեկնիմ ցնծալից : Մեռաւ զաւակս մարմնով, բայց կենդանի է հոգւով : Սրտիս սոյն հաստատուն հաւատքն որ մայրական ողորմ ճայնիւ պիտի երգեմ արտասուալից՝ միամոր որդեկիս տարածամ մահն ողբալով, սլատեմ ձեզ,

Մ Ա Ր Ք ,

Դուք որ մայրենի սիրոյ սաստկութեան եւ քաղցրիկ որդեկի մըն ալ կորստեան փորձն էք առեր : Այո՛, մարք, եկէք այրի մօրս աղետից պատմութիւնն եկէք դուք լսեցէք : Խարտեաշ գանգրահեր մանուկ մըն էր զաւակս, վարդոյտերով, աչերն ալ ծաւի, իր նմաններուն մէջ աննման էր բնութեամբ սրգեակս, որդեակս միամոր : Այն որ մանկութեան սիրելի զարդերէն մին է՝ անմեղութիւնն ալ գլուր անջինջ կնիք զաւկիս դրոշմեր էր ձակտին : Ծիրանի արշալուսին հետ առտուն՝ կոյս զուարթութիւնն ալ չողջողուն կը ծաղէր ձիւնադէմ երեսին վրայ : Վառ վառ աչկունքն ալ ո՞վ չէր Եսեր թէ՛ չէին մտացն աշխուժին մէկ մէկ արեգակունք : Այսպէս տասուերիւ ծաղկապսակ գարուն զուարթ՝ զաւկիս գլուխը ցանեց շուշան ու վարդ : Բայց աւաղ, գիտէր մէկն արդեօք որ պիտի գար անդութ մահն ու յափշտակէր իզմէ՛ այրի մօրս այն յուսալից տղայն : Վարդ մըն էր, բայց փութով խամրեցաւ : Չուղեց ծաղկիլ աշխարհիս վարդաստանն, որ փշալից է միշտ, անձուկ ունէր կարծես սիրտն երկնից ծաղկոցին, ուր անմահ սէր եւ սուրբ օդ՝ ծաղկանց սնունդն ու կեանքն է անսպառ : Դալարագեղ մարգաց դուք զուարթ ծաղկունք, սուգ առէք ծաղկագեղ որդեկիս վրայ, որ ցըրտահար ինկաւ վազամեռիկ : Պատմեմ ձեզի մէկիկ մէկիկ ցաւերս անհնարին սրտաճմլիկ եւ եթէ չի ժուժար այն ձեր ծաղկաշունչ սրտիկ, թումեցէք ինկէք անոր խոնարհ բլրակին բոլորով, զոր ամէն գարուն գիտեմ կը զարդարէք արտնագեցիկ :

(Շարունակելի)